

Göran Nilzén

Carl Gustaf Tessin

– Uppgång och fall

CARLSSON | 282 S. | ISBN 9789173315364

OSJÄLVSTÄNDIG OCH SLARVIG BIOGRAFI

Recensent Jonas Nordin

DET SAKNAS ETT porträtt i hel-
figur av Carl Gustaf Tessin men
en rad studier skulle kunna
ligga till grund för en sådan.
Tyvärr förmår inte Göran
Nilzén skapa en verklig syntes.
Det finns ingen genomtänkt
idé bakom boken och Nilzén
förhåller sig minst sagt osjälvs-
ständig till befintlig forskning.

HISTORIA

DEN LÅNGA RADEN av namnkunniga
politiker från frihetstiden är det nog
säkert att utnämna Arvid Horn och
Carl Gustaf Tessin till de mest bekanta.
Tessins insatser på det kulturella om-
rådet torde emellertid ge honom ett litet
försteg i det allmänna medvetandet, i den
mån någon av dem ryms där.

Carl Gustaf Tessin föddes 1695 och var
redan vuxen när det svenska stormaktsväl-
det gick i graven. Han avled 1770, ett par
år före Gustav III:s statskupp, och hann
därmed uppleva nästan hela frihetstiden,
som han i hög grad också präglade. Han ef-

terträdde sin far, slottsarkitekten Nicodemus Tessin den yngre, som överintendent. Han var diplomat, riksråd och kanslipresident, lärare åt den blivande Gustav III, därefter naturvetenskaplig amatör, samlare och konstmeccenat vars betydelse för den inhemska kulturutvecklingen är svår att överskatta. En betydande del av Kungliga bibliotekets och Nationalmuseums äldre samlingar av främst franskt och italienskt ursprung har tessinsk proveniens. Det som inte härstammar direkt ur hans privata samlingar var ofta utvalt av honom åt andra, inte minst kungliga, beställare.

Vetenskapligt genomarbetade biografier har ingen stor tradition i detta land. På många andra håll är det en självklarhet att statsmän och kulturgynnare av Tessins dignitet består ambitiösa levnadsteckningar. Att det sker mer sällan i Sverige behöver inte betyda att det råder brist på studier om ledande gestalter, eller att de skrifter som trots allt finns saknar kvaliteter. Men i många fall är litteraturen översiktlig eller utan vetenskapliga ambitioner, alternativt kartlägger den bara fragment av personens gärning, vilket får den paradoxala effekten att marknaden så att säga blir mätad utan att efterfrågan stillats. Det finns så pass mycket skrivet att mer ambitiösa projekt ter sig mindre lockande, men det är inte tillräckligt för att man ska ha ett auktoritativt och långlivat standardverk att gå till vid behov.

CARL GUSTAF TESSIN tillhör de gestalter som hamnat i just sådan biografisk limbo trots att det ingalunda saknas studier om honom. Sigrid Leijonhufvud fängade i början av 1900-talet in Tessins levnad i ett par större arbeten. Hon utgick huvudsakligen från hans korrespondens och koncentrationen låg på privatlivet. Walfrid Holst kartlade i stället Tessins tidiga politiska karriär i sin avhandling, som senare kompletterades med en populärt hållen och mer översiktlig biografi. Konstkännaren Tessin har behandlats i flera specialstudier, bland annat i en antologi om "kulturpersonen och privatmannen" utgiven 1995, trehundra år efter hans födelse. Av denna på inget vis uttömmande genomgång kan man skönja att det visst finns litteratur om Tessin, men att ingen har haft ambitionen att försöka teckna honom i helfigur. Det har varit ont om forskare som med sakkunskap kunnat uttala sig om både hans politiska och hans kulturella gärning. Det tycks helt enkelt inte ha funnits någon som delat alla Tessins vida och mångskiftande intressen.

När historikern Göran Nilzén ger sig i kast med Carl Gustaf Tessin är manegen krattad genom tidigare forskning och möjligheterna därför goda att skapa det

efterlängade helfigurporträttet. Någon ambition att bidra med ny grundforskning har Nilzén inte, men det behöver inte stå i vägen för en ny helhetsbild. En syntes kan bidra med vetenskapliga perspektiv och ökad kunskap genom att bearbeta, sammanfoga och dra konklusioner ur tidigare undersökningar. Synteser är viktiga; sakkunnig sammanställning och intellektuellt lyft är deras existensberättigande. För ett bra resultat krävs god kännedom om ämnet och gärna någon form av bärande tanke, en tes, ett problem, en berättelse. Det kan till och med vara en antiberättelse – i många moderna biografier förfäktas den befogade meningen att en människas liv formas av mer eller mindre oberäkneliga omständigheter och att det inte finns några stora syften i ett levnadslopp.

Någon genomtänkt idé är emellertid svår att finna bakom Nilzéns biografi. Han vill berätta om Carl Gustaf Tessin från vaggan till graven, men därutöver finns ingen synlig struktur. Trots att Nilzén rimligen läst en stor mängd litteratur kring sin gestalt kan han inte ens i slutkapitlet samla sig till någon egen summering av sitt studieobjekt. Det beror på hans alltigenom osjälvsständiga förhållningssätt till befintlig forskning. Boken har genomgående en låg grad av bearbetning och påminner om en viss typ av studentuppsatser som mekaniskt återger osmälta referat ur källorna. Sida för sida, ofta ord för ord, följer Nilzén den litteratur han använt. Eftersom han föredrar att förlita sig på en studie åt gången är det lätt att identifiera förlagorna.

Ett par exempel ur mängden får illustrera tillvägagångssättet. Så här skrev Carl David Moselius i en liten skrift från 1967 om Tessins ungdomsresor:

I ett brev av den 30 november s.å. undrade Nicodemus försmädligt om det möjligen kommit till sonens kännedom att hans land befann sig i krig. Det såg inte så ut. I ett annat, hårdare och mera aggressivt, hotade han att anmäla honom för konungen som ovärdig att vidare nyttjas i rikets tjänst.

Hos Nilzén kan man läsa detta:

I ett brev i slutet av november samma år undrade Nicodemus Tessin med blodig ironi om det undgått sonen att fosterlandet låg i krig, det verkade ju inte så, fortsatte han. I ett ytterligare brev gick han hårdare fram och hotade med att berätta för kungen att hans son inte var värdig att brukas i rikets tjänst.

Det finns än mer flagranta fall. Så här inledde Arne Remgård om lantmarskalk-

valet 1746 i sin avhandling från 1968:

Den 22 september ägde lantmarskalkvalet rum på Riddarhuset. Ända in i det sista var spänningen stor. Dagarna före valet hade såväl hattar som mössor bedrivit en våldsamt agitation, och båda parter hade sökt hemlighålla sin styrka. De noggrannaste förberedelserna hade otvivelaktigt gjorts från mössornas sida, varvid von Korff spelat en avgörande roll.

Så här skriver Nilzén:

Den 22 september 1746 ägde lantmarskalkvalet rum på riddarhuset. Ända in i det sista var spänningen stor. Dagarna före valet hade såväl hattar som mössor bedrivit en våldsamt agitation. De noggrannaste förberedelserna hade mössorna gjort, och i dessa spelade den ryske ambassadören Johann Albrecht von Korff en avgörande roll.

Båda exemplen är slumpmässigt valda och kan utan vidare mångfaldigas. Varken Moselius eller Remgård nämns i sammanhanget vid namn. På några ställen väljer Nilzén däremot att citera andra forskares referat ur originalkällor, vilket är ett fullständigt poänglöst bruk av direkt anföring. I en kommentar till litteraturlistan nämner Nilzén sin tacksamhetsskuld till Holst och Leijonhufvud: "jag har hänsynslöst brandskattat deras innehåll". Även med ignorera av att roven är lika oför-synta från åtskilliga andra författare duger faktiskt inte ett sådant medgivande, inte heller förklaringen att han "valt att inte tynga den löpande texten med fotnoter". Studenter som arbetar på detta vis kan skylla på oerfarenhet, men får ändå underkänt på uppgiften.

NILZÉN ÄR DOCENT i historia och har ett förflutet som mångårig huvudredaktör för Svenskt biografiskt lexikon. Möjligen kan det ursäktas i lexikaliska sammanhang att man ohämmat lånar tolkningar ur befintlig litteratur – ett uppslagsverk är ett kompilat av etablerade ståndpunkter. Men även i en sådan omgivning förväntas det att man gör en självständig textbearbetning. I en biografi av detta omfång och denna karaktär är det bara slapp och intellektuellt ohederligt – för att inte använda ännu hårdare omdömen.

Nilzén har inte ansträngt sig över ett absolut minimum för att väva ihop sin berättelse. Alltsedan avhandlingen om 1730-talets partiväsande (1971) har hans egen forskning kretsat mycket kring frihetstiden, men den inledande teckning han ger av epoken känns nattständer och oengagerad. De senaste två decenniernas

ganska livaktiga forskning om tiden har i stort sett gått honom förbi. Hans trevande framställning gör mig dessutom osäker på om han alltid begripit det som han trots allt läst. Jag blir exempelvis inte klar på om han förstått vad licentiering egentligen innebar. Licentiering var en raffinerad metod att skilja en rådsherre från utövandet av sitt ämbete utan att ifrågasätta samhällsordningens fundament. Det hade flera omdiskuterade följder som avslöjar mycket av karaktären på statsskicket, men ingenting av detta syns i Nilzéns framställning. För honom är licentiering kort och gott "tidens term" för avsättning.

IBLAND LÄMNAR NILZÉN sina förlagor och skriver med friare penna. Då blir i gengäld slarvfelen desto fler. Nicodemus Tessin d.y. befann sig i Rom 1673–78, får vi veta. I det följande stycket heter det att han "direkt efter hemkomsten" sändes på en ny resa till England och Frankrike 1677–78. Om stamfadern Nicodemus Tessin d.ä. säger Nilzén att han kom ur en lågadlig släkt, sidan därpå att han adlades 1674, ytterligare några sidor senare att hans ursprung var högborgerligt. Det är möjligt att olika länders statussystem här kolliderade med varandra, men detta bör då förklaras i stället för att stå okommenterat och orsaka förvirring, som nu. En pennteckning som bland andra Ragnar Josephson antagit vara ett självporträtt av Nicodemus Tessin d.y. anger Nilzén i stället som en bild av dennes fader från 1650-talet. Har man den minsta kännedom om tidens härmode kan ett sådant förmodande omedelbart uteslutas. Bland fotografierna av Carl Gustaf Tessins Åkerö förväxlar Nilzén de bägge långsidesfasaderna, trots att han i bildtexten gör en poäng av sjöfrontens pampiga utformning. Den polske kungen Stanislaus (Stanisław) Leszczyński är svår att stava till. Nilzén gör det på tre sätt. Ett eller annat i den vägen må man ju förlåta i varje bok, men jag skulle inte hänvisa till besked från Nilzén utan att första dubbelkolla mot andra, vederhäftiga uppgiftslämnare, företrädesvis alla dem han håller i kjolarna.

I bokens kolofon återfinns något så ovanligt som en namngiven korrekturläsare. Den uppgiften hade förlaget gjort klokt i att mörka. Språkfelen är legio.

► Jonas Nordin är docent i historia.

Hans Landberg
*På väg ... Dag Hammarskjöld
som svensk ämbetsman*

ATLANTIS | 631 S. | ISBN 9789173535731

SPÄNNINGEN MELLAN ROLLEN SOM EXPERT OCH SOM POLITIKER

Recensent *Mats Svegfors*

I SIN BOK visar Hans Landbergs att Dag Hammarskjöld under hela sin ämbetsmannakarriär brottades med frågan om var gränslinjen gick mellan den som drevs av sina föreställningar om gott och ont och den som drevs av sin expertkunskap.

HISTORIA

HANS LANDBERG HAR skrivit en ovanlig och värdefull bok om Dag Hammarskjöld som svensk ämbetsman. Recensenter ägnar sig ofta åt att kritisera författare för att inte ha skrivit en annan bok än den de har skrivit. Om Hans Landbergs bok om moderns brylling kan det motsatta sägas. Så bra att det inte bara blev en essä i släktföreningens historik om den hammarskjöldska släktens senaste 150 år utan en grundlig studie om den hammarskjöldska släktens centralgestalt och dennes svenska ämbetsmannagärning. I *På väg ... Dag Hammarskjöld*